

Жұмабеков М.У.*

тарих ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚУ. Шымкент, Қазақстан

«ТҮРЛІ ТҮСТІ РЕВОЛЮЦИЯЛАР» ЖӘНЕ
ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Автор корреспондент: jumabek-777@mail.ru

Түйін: Жалпы, қауіпсіздік ұғымы тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделерінің сыртқы және ішкі қауіптерден қорғалу жағдайын білдіреді. Қауіпсіздік түсінігі қоғам және мемлекет дамуының, халықаралық қатынастардың, тарихтың, өркениеттің шеңберінде қарастырылатын негізгі ұғым және ол «Ұлттық мүдде» санатымен тығыз байланыста. Жаһандық деңгейдегі түбегейлі өзгерістерге байланысты ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі барлық мемлекеттер үшін маңызды болып табылады. Мақалаға негіз болып отырған тақырыптың өзектілігі – қазіргі халықаралық қатынастар жүйесіндегі, «Түрлі түсті революциялар» технологиясын қолдану арқылы саяси режимдерді күшпен өзгертуге байланысты жаңа қауіптер мен қатерлердің пайда болуынан туындайды. Дүниежүзінің әрбір аймақтарында жиі көрініс тауып отырған «Түрлі түсті» революциялар мемлекеттердің суверенитетіне, аумақтық тұтастығына, ұлттық мүдделеріне қауіп төндіретін негізгі фактор және аталмыш технология тұжырымдарда негізделіп, жаңа саяси және мәдени-өркениеттік жағдайларға бейімделіп, саяси тәжірибеде көрініс тауып келеді.

Кілт сөздер: түрлі-түсті революциялар, наразылық акциялары, жұмсақ күш, гуманитарлық интервенция, саяси режим, қауіпсіздік, ұлттық қауіпсіздік

Кіріспе. 2011 ж. «Араб көктемі» деген атпен тарихта қалған Таяу Шығыс елдеріндегі саяси толқулар, Қырғызстан Республикасындағы мемлекеттік төңкеріс, Украинадағы саяси қайшылық түрінде саяси режимдердің ауысуын, елде тұрақсыздықты тудырған оқиғалардың алғышарттары, олардың қозғаушы күштері, нәтижелері мен салдарлары маңызды мәселелердің қатарына енеді. «Түрлі түсті» революция – бұл сыртқы күштердің арнайы бағытталған халықаралық-саяси технологиялардың негізінде басқарылатын, күш қолданбау түрінде мемлекеттік төңкеріс жасап, саяси режимді ауыстыру тәсілі. Бұл революциялардың ерекшелігі, шетел гуманитарлық интервенциясын тудыруы және осы арқылы мемлекеттердің ішкі саяси үдерістеріне мүдделі тараптардың белсенді араласуынан ерекшеленеді. Сыртқы күштердің мүдделерін экономикалық пайда және табиғи қорларға бақылау жасауға деген ұмтылыс айқындайды.

Теориялық талдау. «Түрлі түсті» революция құбылысын зерттеу арқылы, оның пайда болуының алғышарттарын түсінуге, түпкі мақсаттарын, нәтижелерін қарастыруға мүмкіндік аламыз. Жалпы соңғы кездерде жарық көрген ғылыми еңбектерде «түрлі түсті» революция құбылысын төмендегідей тәсілдер арқылы зерттеу қалыптасқан:

1. Дәстүрлі революциялық өзгеріс шеңберінде.
2. Оппозициялық күштердің мемлекеттік төңкеріс жасауы.
3. XX ғ 80 жж «Барқыт төңкерісінің» заманауи үлгісі.
4. Қандай да бір мемлекет аумағында мемлекеттік төңкеріс жасау мақсатында сыртқы күштермен ұйымдастырылатын саяси технология [1]

Сонымен қатар XX-XXI ғғ АҚШ саясаткерлері мен зерттеушілері З. Бжезинский, Г. Киссинджер, М. Э. Макфол, Дж. Най, С. Хантингтон, Дж. Шарп тұжырымдамаларында, АҚШ геосаяси мүдделеріне сәйкес келмейтін саяси режимдерді өзгерту туралы идеологиялық негіздеме берілген. Зб. Бжезинский пікірінше, «XX ғ. соңы мен XXI ғ. басындағы халықаралық жағдайда Америка ең ірі держава болып табылады және жаһандық қауіпсіздікте АҚШ рөлі жоғары тұрып, гегемониясы орнауы тиіс» [2]. Мемлекеттік төңкеріс технологияларына арналған еңбектердің ішінде Дж. Шарптың «Диктатурадан демократияға. Азаттықтың стратегиясы мен тәжірибесі» еңбегінде Зб. Бжезинскийдің геосаяси доктриналары аясындағы технологиялар ұсынылады [3]. Аталған еңбекте диктатураны құлатып, демократияны орнатудың, билікке қарсы тұрудың, саяси режимдерді күш қолданбай ауыстыру мәселелеріне көңіл бөлінген. Американдық дипломат және саясаттанушы Стивен Манн «Хаос теориясы және стратегиялық ой» еңбегінде [4] қандай да бір аумақта либералдық демократияны орнатуға алғышарттар жасау, нарықтық реформаларды жүзеге

асыруға қолдау көрсету, халықтың өмір сүру стандарттарын жоғарылату, ұлттық идеологияны, құндылықтарды ығыстыру арқылы, «түрлі түсті» революцияларға жол ашуға болатындығы айқындалады.

Ресей ғалымдарының көзқарасында «түрлі түсті» революцияларды, еуроатлант қауымдастығының мүддесінде ұйымдастырылған мемлекеттік төңкеріс ретінде қарастыру басымырақ. С. Г. Кара-Мурза өзінің «Революция экспорты. Ющенко, Саакашвили...» еңбегінде, революцияларды ұйымдастыратын Америка Құрама Штаттары және оның әріптестері, деп көрсетеді [5, б.161].

Б.Ю.Кагарлицкий, Н.К.Сванидзе еңбектерінде түрлі түсті революцияларды демократияның дамуының табиғи үдерісі ретінде қарастыру басымырақ. Б.Ю.Кагарлицкий «Революциялық жағдайға тартылған бұқара халықтың қоғамды қайта құру бойынша өз көзқарастары бар. Қоғам ауысқан сайын, халықтың мүдделері мен қоғам туралы түсініктері де өзгереді, бұл жағдайға билік институттары сәйкес болмауы мүмкін» деген көзқарасты ұстанады [6, б.206]. Н.К. Сванидзе: «Ешқандай елдегі саяси тұрақтылықты сыртқы күштер бұза алмайды, тұрақсыздық ішкі жағдайларға байланысты туындайды, деген ойды өрбітеді [7].

Тәжірибелік бөлім. Зерттеулерге талдау жасай отырып, авторлар «түрлі түсті революциялардың» мәнін төмендегідей анықтайды:

- «Түрлі түсті» революциялар – сыртқы күштердің мүдделерінің аясында, табиғи байлықтарға ие аймақтарда немесе стратегиялық маңызды географиялық кеңістікте орналасқан елдерде заңды саяси режимдерді ауыстыруға бағытталған стратегиялар;

- әлеуметтік-экономикалық дамудың дағдарысы нәтижесінде қоғамның наразылығын тудыратын факторлардың шеңберіндегі құбылыс;

- «Түрлі түсті» революциялардың туындауына ықпал ететін мәселелердің ішінен: аймақтардағы шикізат қорларына, инфрақұрылымдарға және көлік дәліздеріне деген трансұлттық топтардың мүдделері.

2011 жылы «Араб көктемі» атты Таяу Шығыс елдеріндегі толқулар, Украинадағы саяси режимнің ауысуы, Қырғызстандағы мемлекеттік төңкеріс мәселелері аймақтың ғана емес, халықаралық қауіпсіздікке де кері ықпалын тигізетін түйінді мәселелер. Мұндай тұрғыдағы көзқарас Қазақстан Республикасының стратегиялық құжаттарында тұжырымдалған. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының әскери доктринасында, әскери қатерлер ретінде: «қазіргі әлемдік тәртіпті өзгертуге және әлемде немесе жекелеген өңірлерде ықпал ету салаларын кеңейтуге ұмтылыста әлемдік және өңірлік «державалар» арасындағы қайшылықтардың күшеюі» және әскери қауіпсіздіктің факторлары ретінде «мемлекеттердің немесе әскери-саяси одақтардың Қазақстан Республикасында, оның стратегиялық ресурстарына және көлік инфрақұрылымына бақылау орнату үшін ықпал ету салаларын кеңейтуге ұмтылуы» [8] тұжырымдалған.

Түрлі түсті революциялардың орын алуында төмендегідей кезеңдер айқындалады:

- саяси тұрақтылыққа қауіп төндіретін оппозициялық пиғылдағы ұйым немесе экстремистік көзқарастағы құрылымдардың пайда болуы;

- қарсылық қозғалыстарын ұйымдастыру, биліктің саяси бағыттарын сынға алу;

- халықты Бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер арқылы көтеріліске шақыру;

- әлеуметтік-саяси қарсылық қозғалыстарын құру;

- қарсылық қозғалыстарының көмегімен акциялар ұйымдастыру;

- бейбіт шеру деп халықты алаңдарға алып шығып, арандатушылық әрекеттер арқылы қарулы қақтығыстарға алғышарттар жасау;

- елде қақтығыс орнаған жағдайда бітімгершілік операцияларының аясында суверенді мемлекеттердің аумағына сыртқы күштердің әскерлерінің енуі;

- сепаратистік пиғылдағы топтардың ықпалымен, мемлекеттің аумағын бірнеше кішігірім мемлекеттерге бөлу.

«Түрлі түсті» революциялар нәтижесінде, демократияны сырттан тану арқылы халықтың менталитетіне жат өзге құндылықтарды орнату көзделеді. Жекелеген мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық және саяси проблемаларын шешу атты желеумен, ұлттық режимдерді құлатып, елдің табиғи қорларына шексіз қол жеткізуге деген ұмтылыс, түрлі-түсті революциялардың негізгі бағыты. Мысалы, оппозициялық күштердің толқуы ретінде басталған Сирия қақтығысының негізінде АҚШ, Парсы Шығанағы елдерінің Сирия аумағы арқылы Еуропаға Парсы Шығанағынан мұнай-газ тасымалдауын ұйымдастыру және осы мақсатта саяси режимді ауыстыру көзделген. Сирия қақтығысының екінші астары, Иранға бақылау жасауға ұмтылыс болып табылады. Нәтижесінде, елдің экономикасы күйзеліске түсіп, бітімгершілік операцияларды жүргізу

желеуімен, НАТО әскерлері және Ресей ұшақтары енгізілді. Қазіргі таңда бұрынғы тарихи қалыптасқан аумағы бар Сирияның бірнеше кішігірім мемлекетке бөлініп кету қаупі ерекше.

Ұлттық және аймақтық қауіпсіздік үшін «түрлі-түсті» төңкерістердің қауіпті салдары - қару-жарақ пен әскери техниканың қауіпсіздігіне бақылаудың жоғалуы, заңсыз қару-жарақ саудасының өсуі, террористер мен экстремистердің қолына жаппай қырып-жоютын қару және оларды жасау технологияларының түсуі. «Түрлі-түсті» революциялар барысында орын алатын жағдай, босқындардың көбеюіне, адам саудасына, трансшекаралық қылмыстық топтар мен есірткі картелдерінің іс-әрекеттеріне ықпал ететін гуманитарлық апаттарға әкеліп соқтырады.

Сонымен қатар, «Түрлі түсті» революцияларды ұйымдастыру бағытындағы маңызды буын – «Жұмсақ күш» түріндегі саясат. Орталық Азия аймағы үшін бұл қауіптер шынайылық болып табылады. Аймақта жастар сана сезімін улау мақсатында бірқатар шетелдік үкіметтік емес ұйымдар өз қызметтерін жүргізіп келген. Посткеңестік кеңістікте «Түрлі түсті» революцияларды ұйымдастыру төмендегідей шетелдік қорлар арқылы жүргізілгендігін қазіргі таңда барлық зерттеушілер ерекшелейді:

- Шығыс Еуропадағы демократияны қолдау жөніндегі американдық қор (Support for East European Democracy — SEED);

- Халықаралық республикалық институт (International Republican Institute);

- Freedom House;

- Internews Network;

- редакциясы Прагада орналасқан орыс тілді медиа жоба «Настоящее время»;

- телеарна 16/12.

201 жылы Елбасы Н. Назарбаев: «Біз «түрлі-түсті революцияның» түрлі әдістерден тұратынын және митингтерден, кісі өлтірулерден, билікті басып алуға талпыныстардан тұратынын білеміз. Бұл белгілер бізде де пайда бола бастады. Мұндай жағдай болған елдерде қазір мемлекет те, тұрақтылық та жоқ. Ол жердерде ашаршылық болып, экстремистер мен террористердің пайда болуына жағдай жасалып жатыр. Бұл елдердің экономикасы ондаған жылдарға артта қалды» [9], деп мәлімдеген еді. Түрлі түсті революциялардың алғышарттары болып табылатын, Қазақстанда соңғы кезде орын алып жүрген наразылық акцияларынан сыртқы күштердің ықпалы байқалады. Ең алдымен, Сорос қоры, USAID американдық агенттігі және бірқатар мемлекеттік қорлар. Мәселен, «Оян, Қазақстан!» наразылықтарға қатысушылардың қозғалысын құру туралы Декларацияға қол қоюшылардың көпшілігі дәл осы Сорос қорынан түрлі бағдарламалар шеңберінде ақша алушылар. Мысалға, Әсем Жапишева – бас демеушісі жоғарыда аталған республикалық қор болатын жыл сайынғы «Жаз-капм» конференциясының қатысушысы; экономист Қасым Қаппаров - «Сорос - Қазақстан» қорының «ашық экономика» бастамалар жобасының үйлестірушісі; Лейла Махмудова – 2019 жылғы қор ұйымдастыруымен өткен құқық қорғау конкурсының лауреаты. Қазақстандағы қарсылық акцияларын БАҚ-та жариялауды Сорос қорының ірі көлемдегі гранттарының иегерлері «Әділ сөз» және «Медианет» ҚЕҰ қамтамасыз етеді. Аталған қор сонымен қатар, сайлауалды кезеңдегі наразылық акцияларын белсенді түрде жариялап отырған «Евразиянет» басылымын да қаржыландырады. Соңғы уақыттарда наразылықтар туралы ақпараттарды белсенді түрде таратып отырған бұл ресурстар бұрын Ресей-Қазақстан ынтымақтастығына қарсы, кейін Шыңжаңдағы оқиғаларға байланысты Қытайға қарсы кампаниялар жүргізген болатын. Байқап отырсақ, бұл Американдық қорлардың гранттарын алушылардың іс-әрекеттері әрдайым да Вашингтонның мүдделеріне сәйкес келіп отырады.

АҚШ-тан қаржыландырылатын қазақстандықтардың тәртіпсіздіктерге қатысуы кездейсоқ немесе бір ғана жағдай емес. Наразылық акцияларын дайындау барысында Украинадағы 2014 жылғы революцияға қатысы бар адамдардың біздің еліміздегі де тәртіпсіздіктерді ұйымдастыруда үлесі бар екені байқалады. Атап айтқанда, Аблязовтың «Ашық диалогының» басшыларының бірі Людмила Козловская, Украинадағы екі бірдей «майданның» қатысушысы және радикалды бағыттағы «Чорна Пора» ұйымының бұрынғы белсендісі. Еліміздегі қарсылық қозғалыстарының танымал тағы бір мүшесі ҚЕҰ саласының қызметкері Димаш Әлжанов, жоғарыда атап өткен «Оян, Қазақстан» Декларациясына қол қоюшылардың бірі. Ол 2014 жылы Киевте ЕҚЫҰ бақылау миссиясының мүшесі ретінде болған. Бұған дейін, 2007-2010 жылдары АҚШ үкіметі қаржыландыратын «Ұлттық демократиялық халықаралық қатынастар» институтының бағдарламалар бойынша директоры қызметін атқарған.

Қорытынды. Елбасы атап өткендей, Қазақстанда көрініс беріп отырған «Түрлі түсті» революциялардың белгілері еліміздің Ұлттық қауіпсіздігіне төнетін басты қатерлердің қатарына жатады. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру мақаласында Елбасы, «Біздің кешегі тарихымыз

бұлтартпас бір ақиқатқа – эволюциялық даму ғана ұлттың өркендеуіне мүмкіндік беретініне көзімізді жеткізді. Бұдан сабақ ала білмесек, тағы да тарихтың темір қақпанына түсеміз. Ендеше, эволюциялық даму қағидасы әрбір қазақстандықтың жеке басының дербес бағдарына айналуға тиіс. Бүгінде революциялар өңін өзгертіп, ұлттық, діни, мәдени, сепаратистік перде жамылды. Бірақ, бәрі де, түптеп келгенде, қантөгіспен, экономикалық күйреумен аяқталатынын көріп отырмыз. Сондықтан, әлемдегі оқиғаларды ой елегінен өткізіп, қорытынды жасау – қоғамның да, саяси партиялар мен қозғалыстардың да, білім беру жүйесінің де ауқымды дүниетанымдық, рухани жұмысының бір бөлігі» [10], деп ашып айтқанындай, қазіргі қоғам, саяси институттар, білім беру жүйесінің алдында ел аумағында «Түрлі түсті» революциялардың орын алмауына басты назар аудару қажеттілігі тұр.

Ұлттық құндылықтар негізінде Қазақ елінің экономикалық, саяси, рухани тәуелсіздігін, ел қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және жердің біртұтастығын мәңгі сақтауға, жер мен жер қойнауы байлығын (Ұлттық байлығын) тек халық игілігіне жұмсап, жұртының әлеуметтік жағдайын үнемі жақсартып отыруға қоғам болып атсалысу, барлық Қазақстан Республикасы азаматтарының басты міндеті.

Сонымен қатар қарсылық наразылықтарын тудырмау үшін мемлекет тарапынан да ұтымды реформалар дер кезінде жүргізіле білуі қажет. Қазіргі таңдағы билік алдындағы басты мақсат, елдің сеніміне кіру, халықтың ынтасына бөлену. Олтек, мемлекеттік органдар халықтың мұң-мұқтажын дер кезінде танып, тиісті шаралар жүргізе білген кезде ғана жүзеге асырылады. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев ұстанымында саяси бағытында терең құрылымдық-функционалдық өзгерістер кезеңінде қоғамдық қатынастардың дамуын, ішкі және сыртқы қауіпсіздікті қамтамасыз етіп, тұрақтылықты сақтау міндеті қойылады. Мемлекеттің дамуындағы ең басты мәселе ретінде, тиісті мемлекеттік құрылымдарды құру, жария билікті жүзеге асыру, азаматтар және мемлекет арасындағы қарым-қатынастың ықтималды жолын қарастыру аясында, «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы ұсынылып отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1 Вердыханова З. В. Структурные и процессуальные характеристики феномена «Цветных революций» // Известия ВУЗов. Поволжский регион. Общественные науки. 2014. №2(30). Мына сілтемеде: <https://cyberleninka.ru/article/n/strukturnye-i-protsessualnye-harakteristiki-fenomena-tsvetnyh-revoljutsiy> (12.02.2021).

2 Brzezinski, Z. The choice: global domination or global leadership. New York: Basic Books, 2004, 246 p.

3 Jene Sharp. From Dictatorship to Democracy A Conceptual Framework for Liberation // Мына сілтемеде: <https://www.nonviolent-conflict.org/wp-content/uploads/2016/03/FDTD7.pdf>. (15.02.2021).

4 Steven R. Mann «Chaos theory and strategic thought», 1992. Мына сілтемеде: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA528321>. (17.02.2021).

5 Кара-Мурза С. Г. «Оранжевые» политические технологии // Проблемы управления, 2011, № 1, С. 159–168.

6 Кагарлицкий Б. Ю. Политология революции, М.: Алгоритм, 2007, 576 с.

7 Николай Сванидзе: Попытки США дестабилизировать ситуацию в России – это несерьезно // Правда.ру. Мына сілтемеде: <http://www.pravda.ru/news/politics/04-08-2014/1219626-svanidze> (19.02.2021)

8 Қазақстан Республикасының Әскери доктринасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі № 554 Жарлығы // Мына сілтемеде: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1700000554> (12.02.2021)

9 Назарбаев Н. Түсті революциялардың белгілері бізде де пайда болды // Мына сілтемеде: https://kaz.tengrinews.kz/kazakhstan_news/tust-revoljutsiyalardy-in-belgler-bzde-de-payda-boldyi-270322/ (12.02.2021)

10 Назарбаев Н. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. 2017. Мына сілтемеде: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (19 ақпан 2021)

Аннотация. Безопасность – состояние защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз. Понятие безопасности является ключевой концепцией рассматриваемой в контексте развития общества и государства, международных отношений, истории, цивилизации и тесно связанной с категорией национальных интересов. В связи с радикальными изменениями на глобальном уровне, проблема обеспечения

национальной безопасности является актуальной для всех государств. Актуальность темы данной научной статьи, обусловлена возникновением новых угроз и вызовов в современной системе международных отношений, связанных с насильственной сменой политических режимов в результате применения технологий цветных революций. Цветные революции угрожают суверенитету и территориальной целостности современных государств. Данная технология имеет тенденцию быстро адаптироваться к новым политическим и социо-культурным реалиям современности.

Ключевые слова: Цветные революции, акции протеста, мягкая сила, гуманитарная интервенция, политический режим, безопасность, национальная безопасность

Abstract. Security is the state of protection of the vital interests of the individual, society and the state from internal and external threats. The concept of security is a key concept considered in the context of the development of society and the state, international relations, history, civilization and is closely related to the category of national interests. In connection with radical changes at the global level, the problem of ensuring national security is urgent for all states. The relevance of the topic of this scientific article is due to the emergence of new threats and challenges in the modern system of international relations associated with the violent change of political regimes as a result of the use of technologies of color revolutions. Color revolutions threaten the sovereignty and territorial integrity of modern states. This technology tends to quickly adapt to the new political and socio-cultural realities of our time.

Keywords: Colored revolutions, protests, soft power, humanitarian intervention, political regime, security, national security